

INHOUDSOPGAVE

Inleiding – 7

Natuurgeschiedenis – 8

Tuingeschiedenis – 11

Bodem – 16

Kruid, onkruid, indicator – 24

Een 'voedselbos' in hartje Utrecht – 32

Plantengemeenschappen en families – 36

Wind, licht en schaduw, warmte en kou – 43

Een bloementuin in Almere – 48

Water – 52

Eetbare vaste planten – 58

Oogsten uit potten en bakken – 64

Je tuin op papier – 68

Een Haagse stadstuin – 76

Een fruittuin op een camping – 80

Een stadstuin in Amsterdam – 84

Je balkon of (dak)terras op papier – 88

Een kruidentuin op 3-hoog – 92

Een klein balkon als boerenerf – 96

Een dakterras met Franse allure – 100

Ideeën voor een eetbare tuin

in een grote bak – 104

Van ontwerp naar aanleg – 107

Vaste elementen in je tuin – 109

Compost is tuingoud – 113

Zaaien, stekken, scheuren, afleggen – 120

Een exotische ommuurde tuin – 126

Snoeien – 130

Oogsten en bewaren – 134

Alle beestjes helpen – 146

Paddenstoelen – 153

Een stadstuin zonder zon – 158

Bijlagen – 162

1. Plantenfamilies van eetbare planten – 163

2. Lijst van giftige planten en struiken – 166

3. Boslandbouw, biodynamisch, biologisch, historische (erf)beplanting, natural farming, regeneratieve landbouw, syntropische landbouw, permacultuur – 167

4. Begrippenlijst en index – 171

5. Tuinen om te bezoeken in Nederland en België – 175

6. Ontwerpers – 176

7. Kwekers en zadenleveranciers – 177

8. Websites – 179

9. Verder lezen – 180

INLEIDING

«Je eigen eten verbouwen
is als het drukken van je eigen geld.»

Ron Finley

Een eetbare siertuin

Als iemand mij in 2015 had voorspeld dat ik in 2025 een nieuwe inleiding zou schrijven bij de 11de druk van *Een kleine eetbare tuin met vaste planten*, dan had ik daar geen woord van geloofd. Toch is het zo. De belangstelling voor het zelf verbouwen van groenten, fruit en kruiden blijft maar groeien. Het aanbod van eetbare vaste planten neemt ook bij kwekers en telers toe.

Bij het herlezen van het boek stuitte ik op tekst waar ik niet meer 100% achter kon staan. Het betreft het hoofdstuk met de titel 'Plaaagdieren weren, nuttige insecten lokken'. We zijn 10 jaar verder. Het is de hoogste tijd dat we 'onze' planeet niet meer alleen 'van ons' beschouwen. Misschien zijn wij immers zelf het plaagdier. We moeten alles op alles zetten voor álle insecten en de samenhang van alle leven op aarde. Hoe het ook zij, het hoofdstuk over insecten heb ik aangepast.

Dit boek geeft je alle benodigde informatie voor het aanleggen en onderhouden van een mooie, ecologisch verantwoorde eetbare tuin, balkon of terras met overblijvende planten. We kiezen voor eetbare planten die een zo hoog mogelijke opbrengst geven en dus veredeld zijn óf als kruiden in het wild voorkomen. We kiezen voor planten die winterhard (vast, overblijvend of terugkerend) zijn in ons klimaat en in de keuken toepasbaar. Sommige van de genoemde planten zijn alleen verkrijgbaar bij speciale kwekers of telers en sommige planten staan niet algemeen als eetbaar bekend. Alleen daarom al zal dit boek je verrassen. De 1-jarigen in dit boek zijn zelfzaaiende soorten die

meestal jaarlijks vanzelf terugkomen. De zaden en de vaste planten koop je liefst bij gespecialiseerde, biologische kwekers.

Zelf voedsel verbouwen en oogsten uit eigen tuin toont ons de wortels van ons bestaan. Het laten groeien van bijzondere soorten fruit en groenten wordt dan bijna spiritueel. In de Bijbel, in de Koran en in de verhalen van de oude Grieken is veel mooi geschreven over de lusthoven van vroeger. Daarbij staan fruit, groenten en kruiden altijd symbool voor schoonheid, rijkdom en succes. En wat je er verder ook van denkt: gezond fruit, verse groente en lekkere kruiden uit eigen tuin zijn in ieder geval het bewijs van de kracht en overvloed van de natuur.

Met deze handleiding kan iedereen aan de slag voor een lekkere en ruime opbrengst 'van eigen grond'. Je zult zien hoe eenvoudig en leuk het is als je eenmaal aan de slag bent. En je zult ruimschoots beloond worden met de kleurrijke aanblik, de gezonde lekkere smaak van oogst uit eigen tuin en de bijzondere nieuwe smaken in je keuken. Of het nu gaat om een braakliggend stuk grond achter een nieuwbouwhuis, een door muren omringd stadstuintje, de tuin van een vakantiehuis of stacaravan, een dakterras of een bescheiden balkon. Een tuin met overblijvende eetbare planten is een rijk bezit. Vooral nu.

Madelon Oostwoud,

Grou, mei 2025

Natuurgeschiedenis

Zo'n 10.000 jaar geleden veranderde de mens van jager-verzamelaar in landbouwer, doordat hij gewassen ging verbouwen en vee en huisdieren ging houden. Daarmee ontstonden in de loop der tijd landbouwgemeenschappen, dorpen, steden, handel en transport. Het oorspronkelijke landschap van Nederland en België is door het ingrijpen van de mens vrijwel overal drastisch veranderd. "God schiep de wereld, behalve Nederland. Dat liet hij over aan de Nederlanders zelf", schreef Voltaire in de achttiende eeuw. Om een goede opzet te kunnen maken voor een tuinontwerp, is het nuttig om een en ander van het landschap te weten.

* Successie

Kale vlaktes, een leeg stuk bodem of natte ondieptes blijven niet lang onbegroeid. De wind brengt zaden met zich mee en al snel ontstaat plantengroei. De bodem groeit dicht. Dit geldt net zo goed voor een braakliggend stuk terrein, voor een lege tuin, als voor een omgeploegde akker of een bos na een bosbrand. Als de mens niet ingrijpt, komt er steeds meer begroeiing en komen er steeds meer planten. Binnen 2 tot 5 jaar verandert die plantengroei van karakter. Uiteindelijk is er een begroeiing ofwel vegetatie ontstaan die niet of nauwelijks meer verandert. Die begroeiing heet de eindvegetatie: aan zee een duinlandschap, in het binnenland van Nederland en België een loofbos. Dit proces van eerste plantje naar eindvegetatie heet successie; het is de spontane opeenvolging van planten in de tijd. Successie wil zeggen dat de vegetatiestadia

elkaar opvolgen: pionierplanten, grasland, ruigtekruiden en struiken, en uiteindelijk bos.

* Pioniers

Pionierplanten zijn meestal eenjarige, soms ook tweejarige planten. Ze kiemen, groeien én bloeien snel en bedekken braakliggende grond heel snel. Ze vormen licht, soms pluizig, en kiemkrachtig zaad dat makkelijk verspreid wordt, vaak door de wind. Pionierplanten groeien bijvoorbeeld in de omgewoelde grond ontstaan door een omgevallen boom, na een storm of brand, en op braakliggende terreinen bij nieuwbouwwijken. Pionierplanten zijn bijvoorbeeld korenbloem, klapproos, melganzenvoet, perzikkruid en echte kamille. Met hun wortels houden ze de grond vast. Met hun bloemen lokken ze insecten, vogels en allerlei andere dieren. De meeste pionierplanten sterven in het najaar af. Door te composteren op het land geven ze als het ware hun

groeikracht weer aan de aarde terug. De tweejarige soorten komen het jaar erop weer terug.

* Graslandplanten

Al na één groeiseizoen maken de pionierplanten plaats voor grasland. Grasland bestaat uit meerjarige graslandplanten. Ze kiemen trager, wortelen dieper en

vormen een groene 'mat'. Grasland dat niet gemaaid of afgegrasd wordt, komt in bloei. Na de bloei sterven de bovengrondse delen van de planten af en vormen een laagje compost. Omdat dat jaar na jaar gebeurt, ontstaat een dikke, voedselrijke laag. Voorbeelden van graslandplanten zijn paardenbloem, duizendblad, en gras-, margriet- en ereprijssoorten.

«Obviously, few of us are in a position to restore the forests. But tens of millions of us have gardens, or access to open spaces such as industrial wastelands, where trees can be planted, and if full advantage can be taken of the potentialities that are available even in heavily built up areas, new 'city forests' can arise... »

Robert Adrian de Jauralde Hart, *The Forest Garden*, 1987

* Ruigtekruiden

Na verloop van tijd worden de graslandplanten verdrongen door ruigtekruiden. Deze meerjarige planten verschijnen op voedselrijke bodems. Tot deze groep behoren onder andere leverkruid, harig wilgenroosje, boerenwormkruid, grote kaardenbol, moerasspirea en braam, brandnetel- en kattenstaartsoorten. Het gras en de graslandplanten verdwijnen.

* Van struiken naar bos

Zonder ingrijpen van de mens komen in de ruigte langzaam maar zeker zaailingen van struiken en bomen terecht. Zaden worden aangevoerd door wind, water, vogels en andere dieren. Sleedoorn-, meidoorn- en vlierstruiken schieten op en bomen als wilg, berk en els verschijnen. Na verloop van tijd groeien de bomen boven de struiken uit. Een aantal struiken zal verdwijnen door gebrek aan licht. Het struikgewas verandert

dan geleidelijk in bos. Wat aan grassoorten of ruigtekruiden nog rest, verdwijnt op termijn door tekort aan licht. Het bos evolueert van een gemengd bos met berken, populieren en grove den, via halfschaduwbomen als zomereik, gewone es en tamme kastanje ten slotte naar een schaduwbos met hoge bomen zoals beuk, haagbeuk, walnoot en esdoorn. Een haagbeuk kan tot 25 meter hoog worden, een walnoot 30 meter en een beuk wel 46 meter. Daaronder ligt dan een dikke donkere laag humus.

In het Noord-Europese klimaat is dit bos de eindvegetatie. Het is een stabiel ecosysteem. Er kunnen plaatselijk open plekken ontstaan, maar daar zal dan opnieuw successie optreden: officieel heet dat de 'secundaire' (tweede) successie. Een open plek ontstaat bijvoorbeeld als er een storm over het bos raast en de bomen ontworteld raken, als herten een plek intens

begrazen of zwijnen de grond omwoelen. Of als de mens een gebied voor bouw of landbouw 'ontgint'. In Europa is het oorspronkelijke bos – het oerbos – op een paar plaatsen behouden gebleven. Een voorbeeld daarvan is het Woud van Bialowieza bij Bialystok in het oosten van Polen. Wat zou de omstreken 1950 door de mens aangelegde Flevopolder zijn geworden als het gebied niet bebouwd en ontgonnen was? Juist: bos. Met een voedzame en humusrijke bodem.

Bodem

De bodem, of je tuingrond, verschilt van provincie tot provincie, van streek tot streek en van tuin tot tuin. Soms zelfs van de ene tot de andere hoek van de tuin. De grond van je tuin bestaat uit kleine minerale deeltjes als zand, silt en/of klei én uit organisch materiaal. Het minerale materiaal verschilt van streek tot streek en hangt af van de diepere ondergrond. De grond bepaalt de plantengroei. De plantengroei beïnvloedt het aanwezige organische materiaal, en samen hebben ze invloed op het bodemleven. Onderschat nooit het belang van de grond waarop alles groeit.

«A penny for the plant, a pound for the ground.»

Engels tuingezegde

* Ken je grondsoort

Iedere bodem of grond is geschikt voor de aanleg van een eetbare tuin maar niet iedere plant kan overal groeien. De grondsoort in de ene regio is makkelijker te bewerken dan in de andere regio. Maar, zeuren over grond waarop niet te tuinieren valt, heeft dus alles te maken met verkeerde uitgangspunten van de tuinier, en niets met de ongeschiktheid van de grond, aldus Romke van de Kaa.

* Mineraal materiaal

De grondsoort wordt bepaald door de verhouding tussen de verschillende deeltjes van het minerale materiaal. Zand heeft de meest grove korrel, klei de fijnste en silt zit ertussenin. Een leemgrond bevat zowel zand als klei en silt; leem is dus een mengvorm.

* 1) Zandkorrels:
Tussen de 2 en 0,05 mm

* 2) Siltdeeltjes:
Tussen de 0,05 en 0,002 mm

* 3) Kleiplaatjes:
Kleiner dan 0,002 mm

* Grondsoorten

De belangrijkste grondsoorten in Nederland en België zijn kort gezegd zand, klei, leem en veen. Als de grond vooral uit kleideeltjes is opgebouwd, is het kleigrond, als zanddeeltjes domineren, is het zandgrond. Veengrond heeft een heel andere oorspong en is gevormd uit niet-vergane planten. In tuinen in nieuwe wijken is de oorspronkelijke bodem vrijwel altijd verstoord door het afgraven of aanvoeren van grond. Hierdoor kan de

grond daar afwijken van de natuurlijke bodems in de streek. In de nieuwbouwwijken in Nederland en België is meestal sprake van zandgrond als de grond opnieuw is opgebracht.

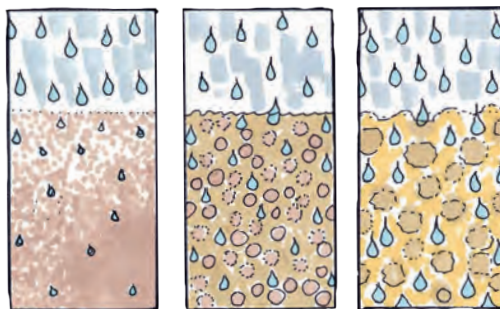
ZAND Zandgrond is licht van structuur, meestal licht van kleur, en voelt korrelig aan. Zand houdt weinig voedingsstoffen en weinig water vast. Zand warmt in het voorjaar snel op. Op zandgrond kan nachtvorst nog laat in de lente voorkomen. Een zandgrond met weinig organisch materiaal is los. De voorraad aanwezige voedingsstoffen is klein; zandgrond heet ook wel schrale grond. Dit kan sommige planten in de problemen brengen. Zandgrond is makkelijk te bewerken. Bij zand denk je misschien aan lichtgekleurd zandbakzand of aan strandzand, maar tuinzand kan ook donker van kleur zijn.

LEEM Leem is grond met een gelijk volume aan zandkorrels, siltdeeltjes en kleiplaatjes. Leemgrond heeft de goede kwaliteiten van kleigrond, maar minder uitgesproken. Lemige grond voelt zacht en glad en bevat veel organisch materiaal. Van kluiten zul je geen last hebben. Leem laat voldoende water door, is vruchtbaar en makkelijk te bewerken. Leemgrond warmt snel op en houdt goed voedingsstoffen vast. Leemgrond laat een ruime plantenkeus toe. Een tussenvorm tussen zand en leem, noemt men zand-leemgrond. Zand-leemgrond (of leemachtige zandgrond) heeft een lichte structuur.

KLEI Kleigrond is zwaar en compact; klei houdt voedingsstoffen en water goed vast. Kleigrond met weinig organisch materiaal is ondoordringbaar. Wortels

kunnen er moeilijk in groeien. Het bewerken van kleigrond is zwaar werk, omdat de kleideeltjes letterlijk aan elkaar plakken. De bodem droogt pas laat in het voorjaar op en warmt daardoor ook traag op. Als een kleibodem uitdroogt, wordt hij hard. Ook kan de top-laag van een kleibodem in koude winters bevrozen, maar winterharde planten kunnen daar tegen. Een tussenvorm tussen klei en leem is lemige klei of kleig leem.

◇ Waterdoorlatendheid

klei: nauwelijks

leem: matig

zand: goed

VEEN Veengrond bestaat nauwelijks of niet uit minerale bestanddelen. Veen is compact organisch materiaal. Het bestaat voornamelijk uit plantenresten en is daardoor donkergekleurd, vaak bijna zwart. Veen is een natte grondsoort en meestal zuurstofarm. De structuur ervan is sponsachtig. De plantenresten zijn meestal niet vergaan en nog duidelijk te herkennen. Dat komt door het gebrek aan zuurstof. Resten van planten en bomen op de bodem van een waterplas vormen het zogenoemde laagveen. Hoogveen ontstaat uit planten, voornamelijk veenmos, die voor hun groei afhankelijk zijn van regenwater, omdat zij geen contact hebben met het grondwater. Gedroogd veen is goed brandbaar; in de drassige gronden en veengebieden of veenmoerassen werd daarom vroeger turf gestoken.

* Grondmonsters nemen

Het is belangrijk te weten welke grondsoort je in je tuin hebt en hoe de opbouw en samenstelling van de bodem is. Met de volgende testen kom je veel aan de weet.

BODEMPROFIEL Je kunt een bodemtest doen door met een spade een schijf grond op te scheppen. Krijg je het voor elkaar om een strakke platte schijf aarde op te scheppen, dan vertoont die het profiel van de bodem. Je kunt ook met een grondboor grond omhoog boren. Een grondboor heeft een schroefachtige punt die je met de klok mee de grond in draait. De punt verzamelt tussen twee verticale schoepen een klont. Als je de boor naar boven haalt, krijg je een prachtig bodemprofiel te zien. Het bodemprofiel geeft je een beeld van de samenstelling en opbouw van de bodem. Bij zandgrond zie je bijvoorbeeld een dunne toplaag van organisch materiaal met daaronder licht en korrelig materiaal. Bij kleigrond zie je donker en compact materiaal.

KNEEDPROEF Je kunt eenvoudig de grondsoort bepalen door middel van de kneedproef. Neem op 10-20 cm diep een eetlepel grond uit je tuin in je handen, of gebruik de grond die je met de grondboor hebt bovengehaald. Maak de grond druppelsgewijs vochtig maar niet te nat. De grond mag niet aan je vingers plakken. De vorm die je aan het natte materiaal kunt geven, geeft – grof maar snel – de grondsoort aan.

Begin de kneedproef met stap 1. Volg daarna een voor een de stappen van het schema hierna. Kom je niet verder dan de vorm bij stap 5, dan heb je kleiig leem. Kom je tot stap 7, dan heb je klei. Doe de test eventueel nogmaals, met grond van een paar meter verderop.

De grond laat zich vormen tot een:

stap 1: bergje ➔ zand

stap 2: bergje waar je wat 'model' in kunt brengen ➔ lemig zand

stap 3: rolletje (10 cm lang, 2 cm dik) waar snel scheuren in komen ➔ zandig leem

stap 4: rolletje (10 cm lang, 2 cm dik) waar geen scheuren in komen ➔ leem

stap 5: rolletje; bij buigen ontstaan er scheuren in ➔ kleiig leem

stap 6: rolletje; bij buigen ontstaan er geen scheuren in ➔ lemige klei

stap 7: een cirkel, en wel makkelijk, net als een donut ➔ klei

Van veen (tuinturf of 'potgrond') kun je geen van bovenstaande vormen maken. Het valt uit elkaar, is korrelig en sponsachtig bros. Door het met zand en compost te mengen, krijgt het structuur, waterdoorlatendheid en bodemleven (= voeding).

Een 'voedselbos' in wit, geel en groen in hartje Utrecht 36 m²

MAAT

6 x 6 meter

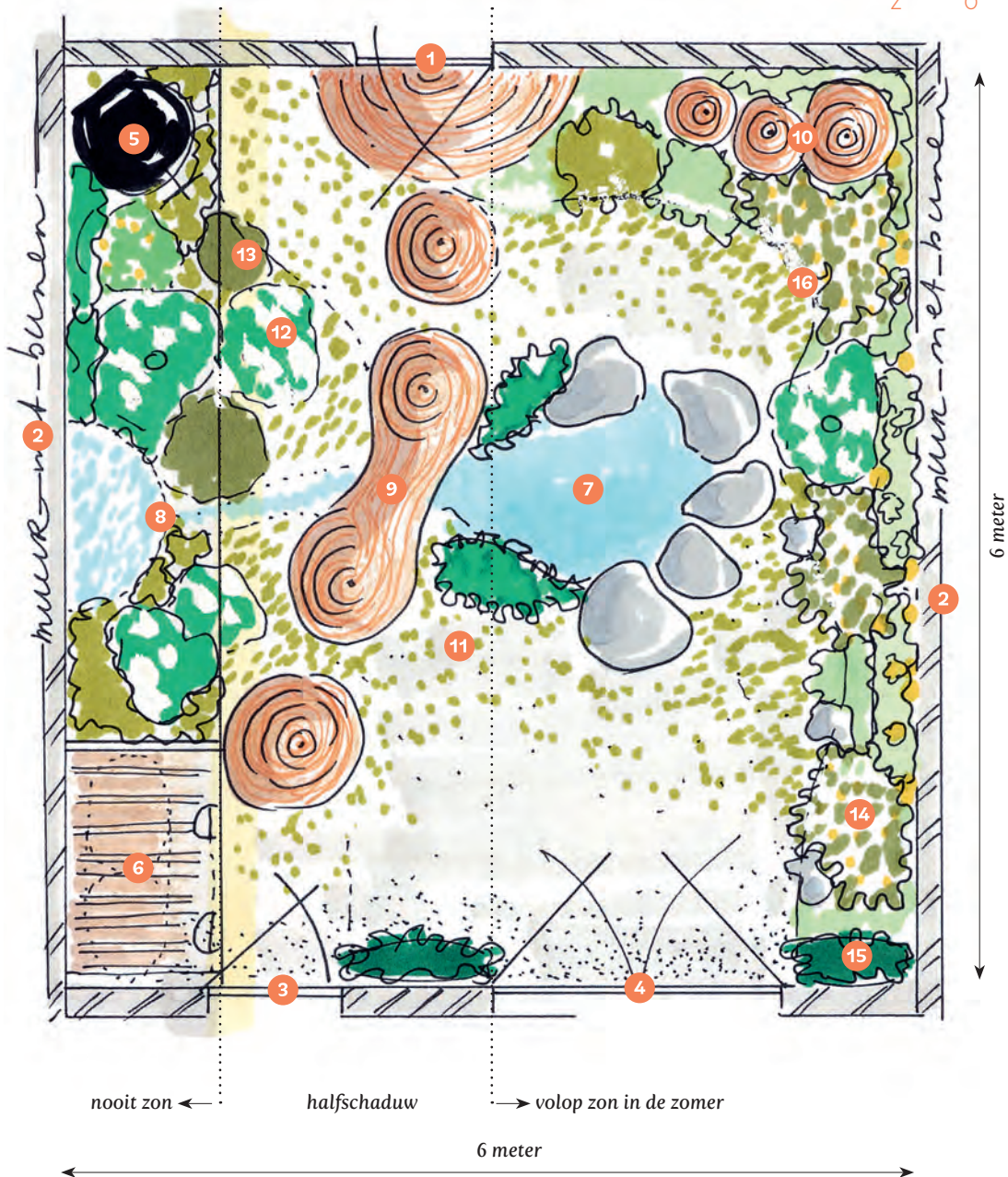
GRONDSOORT

zand, zuur

LEGENDA

- 1 Garagedeur/
achteruitgang tuin
- 2 Muur met buren
- 3 Keukendeur
- 4 Openslaande deuren
zitkamer
- 5 Regenzuil
- 6 Compost- en
vuilnisbak
- 7 Vijvertje met stenen
- 8 Waterbak met
uitloop
- 9 Paadje
- 10 Kattentrap
- 11 Waterkers
- 12 Daslook
- 13 Aardkastanje
- 14 Kornoelje
- 15 Druif 2x
- 16 Kweepeer

De tuin ligt zeer beschut en krijgt, vooral in de zomer, veel zon omdat de belendingen niet zo hoog zijn. Zelfs midden in de winter, als er een waterig zonnetje schijnt dat over het garagedak in het westen wegzakt, warmt de tuin sterk op. Hier maken we een echte bostuin met bessen en kruiden. Naast de keukendeur een compostbak en bij de garagedeur de regen-zuil. In de warmste hoek drie hoge stronken, omdat de katten in die hoek altijd de tuin in en uit klauteren. Op blz. 126 vind je een ander ontwerp voor dezelfde tuin, met exotische planten.

Planten in de bostuin

* Fruit

Aalbes - *Ribes rubrum* - wit

Appel - *Prunus domestica*, laagstam

Gele kornoelje - *Cornus mas*

Groene kruisbes - *Ribes uva-crispa* 'Invicta' (*1)

Goudbes - *Physalis peruviana* (*2)

Kweepeer - *Cydonia oblonga* (*3)

Zomerframboos - *Rubus idaeus* 'Blondy' - geel

Zwarte framboos - *Rubus occidentalis*

* Klimmers

Druiven - *Vitis* sp. - geel

Klimroos - lichtgele soort (*4)

* Vaste groentes en kruiden onder fruitbomen

Bieslook - *Allium schoenoprasum*

Brave hendrik - *Chenopodium bonus-henricus*

Lavas - *Levisticum officinale*

Kruiptijm - *Thymus* sp. (*5)

Pijplook - *Allium fistulosum* var. *giganteum*

Roomse kervel - *Myrrhis odorata*

Smeerwortel - *Symphytum officinale*

Vrouwenmantel - *Achillea mollis*

Zuring - *Rumex sanguineus* "Belleville"

* Bodembedekkers

Bosaardbei - *Fragaria vesca*

Lievevrouwebedstro - *Galium odoratum* (*6)

Longkruid - *Pulmonaria officinalis* (*7)

Maarts viooltje - *Viola odorata* "Alba"

Waterkers - *Rorippa nasturtium-aquaticum* (*8)

* Bollen/knollen

Daslook - *Allium ursinum*

Franse aardkastanje - *Conopodium majus*

*1

*5

*8

Plantengemeenschappen en -families

Per regio of gebied met dezelfde grondsoort, hetzelfde klimaat en dezelfde hoeveelheid zonlicht komen planten voor die dezelfde eisen stellen aan hun groeiplaats. Dit vindt op grote schaal, maar ook op kleinere schaal plaats; in een berm in de halfschaduw staan andere planten bij elkaar dan op de oever van een ven op de heide. Zo ontstaan min of meer vaststaande groepen planten, zogenoemde plantengemeenschappen. Een plantengemeenschap is letterlijk de natuurlijke combinatie van planten op een bepaalde standplaats met een eigen microklimaat. Met een keus aan planten die het in de omstandigheden van je tuin (grond, ligging, licht et cetera) goed doen, kun je altijd een succesvolle plantengemeenschap opzetten. In de permacultuur noemt men planten die succesvol samengroeien, een gilde.

* Nut en functie

In gecultiveerde tuinen is de samenstelling van plantengemeenschappen of gildes het resultaat van wikken en wegen. Je kunt je daarbij eerst afvragen wat voor functie je aan je tuin wilt geven. Dit boek heeft als uitgangspunt dat je kiest voor zo veel mogelijk eetbare planten met een zo groot mogelijke opbrengst. Je kunt daarbij het beste vooraf bepalen wat je het liefst zou willen oogsten. Daarbij moet je natuurlijk rekening houden met de mogelijkheden die je grond biedt. Denk bij de functies van de tuin bijvoorbeeld aan: zoveel mogelijk eetbare planten om geld te besparen bij je dagelijkse boodschappen, of zo veel mogelijk fruit voor eigengemaakte jams en taarten. Zo veel mogelijk kruiden verbouwen voor in de keuken of voor

kruidenthee kan ook een uitgangspunt zijn. Hoe meer functies je kunt inbouwen in je uiteindelijke ontwerp, hoe 'nuttiger' je tuin.

» In dit boek is geen informatie opgenomen over eventuele geneeskrachtige eigenschappen, hoe waardevol en interessant die ook is. Wil je een geneeskrachtige (kruiden)tuin aanleggen, schaf dan een boek aan over geneeskrachtige planten en de recepten daarvoor.

* De vorm van de tuin

Om een tuin in te richten, en zeker een kleine tuin, is het belangrijk om rekening te houden met de hoogte van de planten. De hoogteverschillen tussen planten geven vorm aan je tuin. De onderstaande indeling in negen groeilagen geeft je daarover informatie.

In een kleine tuin is voor een hoge boom doorgaans geen plaats. Als er al een hoge boom staat, moet je bepalen of je die wilt behouden of toch liever vervangen. En wat als de buren een hoge boom hebben? Dan moet je je aanpassen aan de schaduw die deze werpt, of de buren lief aankijken en vragen of er een andere oplossing mogelijk is... Een zogenoemde halfhoge fruitboom is in een kleine tuin geen probleem, maar het zal lastig, zo niet onmogelijk zijn om in een kleine tuin alle zeven groeilagen te realiseren. Bedenk dat niet elke groeilaag vertegenwoordigd hoeft te zijn, dus ook

niet elke hoogte. In schrale gebieden vind je soms zelfs alleen een kruidlaag (duingrasland) met een enkele boom of struik. Je kunt er ook voor kiezen om alleen lage beplanting te laten groeien.

» Voor wie nog verder wil grasduinen in lijsten met eetbare planten, verwijs ik naar de websites achter in dit boek onder Databases van planten, op blz 178. Vooral als je een tuin gaat aanleggen in een warmer klimaat of over een kas beschikt, zijn deze lijsten van onschatbare waarde.

* De negen groeilagen – Voor een kleine tuin zijn niet alle groeilagen toe te passen.

- 1 Hoge bomen zoals walnoot en kastanje
- 2 Lage bomen zoals moerbeï, peer, kers en hazelaar
- 3 Klimplanten zoals druif, hop, kiwi en erwten
- 4 Struiken zoals bessen, bramen, frambozen
- 5 Kruidlaag zoals groenten (kool, ui, knoflook) en bloemen, tot 200 cm hoog

- 6 Bodembedekkers en bodemkruipers zoals aardbei, en veel soorten kruiden, tot 60 cm hoog
- 7 Wortels en knollen, zoals aardpeer, aardaker, grote klis en oca
- 8 Waterplanten
- 9 Paddenstoelen en schimmels

